It-Traduzzjoni Letterarja Minn Perspettiva Kulturali f'Qafas Lokali

Kenneth Grima u Charles Briffa

In-nisġa bejn il-kultura u t-traduzzjoni letterarja

It-traduzzjoni letterarja tingħaraf bħala proċess komunikattiv li jissejjes fuq kultura speċifika (Ginter 27). Il-lingwa mhijiex sempliċiment lista ta' kliem maqsum f'sensiela ta' kompartimenti u kategoriji (Culler 21-2), imma tirrifletti realtà soċjali li tintiseġ b'mod sħiħ ma' kultura speċifika (Teodorescu 175). Għaldaqstant, il-kultura u l-lingwa jinfluwenzaw lil xulxin (*ara* Lotman et al. 212; Snell-Hornby 39; Vermeer 222; Hongwei 121; Bassnett 22; Armstrong 1; Teodorescu 17), minkejja li jeżisti dibattitu mqanqal dwar ir-relattività bejn il-lingwi u l-kultura u dan fid-dawl tal-ipoteżi ta' Sapir-Whorf (ara l-istudji rispettivi ta' Paul Kay u Willett Kempton, Jing He u Hai-Ying Liang għal aktar tagħrif b'rabta ma' din l-ipoteżi). Ġaladarba t-tifsira ta' kelma tintrabat intrinsikament ma' lingwa speċifika, u din tinħema ma' kultura, prattiċi, valuri u attitudnijiet speċifiċi (Buden et al. 215-8; Teodorescu 175-8), l-aspett tal-kultura sar, matul il-medda taż-żmien, kunċett ewlieni fl-istudji tat-traduzzjoni letterarja (Lefevere u Bassnett, "Proust's Grandmother" 4; Braga Riera 179).

Bħala proċess komunikattiv, it-traduzzjoni letterarja għandha l-għan li twassal għal att ieħor ta' komunikazzjoni bejn fruntieri kulturali u lingwistiċi, li, madankollu, jaf ikollu skopijiet differenti u qarrejja differenti (Hatim u Mason 1). Għaldaqstant, hu proċess li mhux biss jinvolvi żewġ ilsna, imma t-trasferiment

minn kultura għal oħra (Conolly 149). It-traduzzjoni letterarja hi esperjenza li tinvolvi skambju kulturali (Y. Liu 169) fejn il-kultura ssawwar il-proċess u l-verżjoni aħħarija tal-prodott tradott (Lou 154). Dan kollu jġegħilna nagħrfu kemm it-traduzzjoni letterarja tinvolvi t-traspożizzjoni sħiħa tat-tifsira u ta' tagħrif impliċitu ieħor misjub fit-testi letterarji (Zhonngang 43) mil-lingwa sors għal-lingwa-mira, filwaqt li jitqiesu l-għeruq kulturali ta' kull lingwa (Khan u Mahameed 182) u li, eventwalment, twassal għat-tisħiħ tal-kultura mira (Lou 155) u tal-letteratura mira (Gao i-ii). Fuq kollox tgħin sabiex ikompli jiġġedded id-djalogu eżistenti bejn il-kultura sors u l-kultura mira u, b'riżultat ta' dan, tiggarantixxi t-tqassim tal-ideat mingħajr ebda xkiel (Teodorescu 176-8).

Għalhekk, il-proċess tat-traduzzjoni letterarja ma jistax jibqa' jinjora dawk il-fatturi kulturali speċifiċi li jagħmlu parti integrali mit-test, jiġifieri l-aspetti kulturali fit-traduzzjoni (Bassnett 2; Boase-Beier 253-63; Braga Riera 179). Dawn l-aspetti kulturali għandhom sehem mill-aktar siewi fil-proċess tat-traduzzjoni ta' testi letterarji tant li Lou jagħmilha ċara li t-traduzzjoni letterarja mhijiex biss influwenzata mill-kultura sors, min-naħa waħda, imma wkoll mill-kultura mira, min-naħa l-oħra (155). Il-letteratura hi primarjament traduzzjoni jew interpretazzjoni, jekk mhux ukoll riinterpretazzjoni, tar-realtà, tal-ħajja u tan-natura li jibqgħu jiġu tradotti bla ebda waqfien mill-awturi sabiex jitwasslu lill-pubbliku rispettiv (Xie 127). Hi mitmugħa mill-kultura u fl-istess nifs għanja fl-elementi kulturali li, fl-aħħar mill-aħħar, jirriflettu s-soċjetà u l-ħajja b'mod mill-aktar wiesa' (Lou 154-5).

Skont il-Professur Oliver Friggieri (*Dizzjunarju* 396), l-għeruq tal-letteratura u l-punt tat-tluq tagħha tant huma magħġuna fil-kultura li t-traduzzjoni tal-proża, b'mod speċjali, tistrieħ fuq l-interkomunikazzjoni bejn kultura u oħra (Teodorescu 178). Ix-xogħlijiet letterarji huma testi miktuba li jserrħu fuq l-użu mirqum tal-lingwa mill-awtur oriġinali li jikkomunika mal-udjenza tiegħu billi jmur lil hinn mit-tifsira sempliċi tal-kliem (Zhonngang 43). Meta qed jittraduċi xogħol letterarju, it-traduttur, għalhekk, irid jikkunsidra mhux biss il-kultura sors imma wkoll dik mira, minħabba li hi l-kultura li tiddetermina l-proċess tat-traduzzjoni bħala esperjenza sħiħa (*ara* Lefevere u Bassnett "translation Studies" 3; Torop 598; Koskinen 143; RoRodríguez-García 3; Sun "Interpretation and Translation Adrift" 241; Tan u Shao 210; Dutta 61; Sun "Cultural Translation" 89; Lou 154; L. Liu 94; Y. Liu 170). It-traduzzjoni letterarja hi djalogu bejn il-kulturi li

jgħin sabiex jitwarrbu l-firdiet kulturali li jeżistu bejn il-lingwa sors u t-test sors, u l-lingwa mira u t-test mira (Teodorescu 175). Fi kliem Eco, awtur u traduttur, it-traduzzjoni hi, allura, dwar dinjiet possibbli fejn ix-xogħol tradott għandu joħloq 'l-istess' effetti semantiċi, sintattiċi, stilistiċi, metriċi, simboliċi u l-bqija bħat-test oriġinali (16). Fl-istess ħin, però, it-traduzzjoni letterarja mhijiex kopja tal-messaġġ oriġinali imma tinvolvi proċess komunikattiv kreattiv bejn kultura u oħra li matulu qed tingħadda esperjenza valida minn komunità lingwistika u kulturali partikolari għal komunità lingwistika u kulturali oħra (*ara* Even-Zohar 193; Baker 127-8; Landers 5; Bassnett 9; Laiho 303; Sun "Displacement and Intervention" 104-12; Dutta 59; Rao 62-3; Xie 120).

It-traduzzjoni letterarja hi, mela, fenomenu kulturali li mhux biss isaħħaħ il-lingwa mira u l-kultura mira permezz ta' nixxiegħa ta' ideat ġodda (Buden et al. 211) imma fuq kollox jirriġenera t-test sors (Bassnett 9) billi jippreżentah lil udjenzi ġodda. Fuq kollox, mhux biss tipprovdi innovazzjoni letterarja, imma tgħin sabiex tissawwar kultura b'oħra (L. Liu 95). Dan kollu jurina li ġaladarba l-letteratura hi intrinsikament parti mil-lingwa (Lou 154), u għax il-lingwa tintiseġ mal-kultura (Armstrong 33), ir-rabta, jew aħjar l-interkonnettività, bejn il-kultura, il-lingwa u t-traduzzjoni letterarja faċli tingħaraf.

It-traduzzjoni letterarja f'kuntest lokali

Storikament, it-Taljan kien l-ilsien uffiċjali tal-kultura, il-letteratura u l-amministrazzjoni f'Malta, filwaqt li l-Malti kien meqjus bħala lingwistikament inferjuri, tajjeb biss biex wieħed jitkellmu u mhux biex jinkiteb (*ara* Friggieri "A Survey of Maltese Literature" 121-3; "A National Identity" 289; "Il-Letteratura Maltija" 184; Mifsud 264; Cassola 32; Briffa "Il-Bilingwiżmu" 296; Brincat 171; Sciriha u Vassallo 3-4). Dan wassal biex jinħoloq preġudizzju lingwistiku lejn il-potenzjal letterarju tal-ilsien Malti, li xekkel l-iżvilupp tal-Malti bħala lingwa letterarja. Eventwalment, il-poplu sar konxju tal-identità distintiva tal-ilsien Malti (Brincat 171-2) u, allura, beda jħares lejn il-lingwa mhux biss bħala għodda li biha wieħed jesprimi l-aktar ħsus ġewwinija tiegħu (Friggieri, "Il-Letteratura Maltija" 186), imma bħala l-affermazzjoni tal-identità singolari u kollettiva (Friggieri, "Main Trends") tiegħu u bħala mezz kif tissawwar identità

kulturali u nazzjonali (Friggieri, "A Survey of Maltese Literature" 123; "A National Identity" 193-300). Dan kollu witta t-triq għal tkabbir gradwali tal-letteratura indiġena konxja tal-jeddijiet politiċi, soċjali u kulturali tal-komunità (Friggieri, "Main Trends") u, fuq kollox, għat-tnedija tat-traduzzjoni letterarja bil-Malti (Lughermo 2). Friggieri ("A Survey of Maltese Literature" 121) stess jisħaq li Malta qatt ma setgħet tkampa mingħajr kuntatt barrani li wassal biex tinħoloq firxa wiesgħa ta' influwenzi kumplessi, inkluż għall-kontribuzzjoni tal-iżvilupp tal-letteratura Maltija, u għal influwenzi bejn letteratura u oħra.

It-traduzzjoni letterarja f'Malta tmur lura għall-1672-1675 meta Giovanni Francesco Bonamico qaleb għall-Malti poeżija li kien kiteb hu nnifsu bil-Franċiż bit-titlu *Lill-Granmastru Cottoner* (Cassar). Fl-1831, Mikiel Anton Vassalli ttraduċa l-ewwel xogħol narrattiv għall-Malti, *Storja tas-Sultan Ċiru* (Friggieri, *Dizzjunarju* 828; Lughermo 2). Minn dak iż-żmien 'l hawn, it-traduzzjoni letterarja għall-Malti kompliet tespandi (*ara* Azzopardi u Lughermo) u bdiet tinkludi wkoll traduzzjoni ta' proża, poeżija, drama l-aktar mit-Taljan, imma wkoll mill-Franċiż u l-Ingliż, skont il-perjodu storiku u politiku partikolari tal-gżejjer Maltin. Fost it-traduzzjonijiet ewlenin għall-Malti nsibu: poeżiji klassiċi - *I Sepolcri* (minn Dun Karm fl-1936), *L-Odissea* (minn Victor Xuereb fl-1989), *Divina Commedia* (minn Alfred Palma fl-1991); rumanzi klassiċi, sentimentali, gotiċi u popolari - *I Promessi Sposi* (minn Alfons Marija Galea fl-1912), *Ġrajja ta' Żewġt Ibliet* (minn Karmenu Vassallo fl-1950), *Ir-Razzett tal-Bhejjem* (minn Ġorġ Borg fl-1972); drammi (eż. ta' Shakespeare minn Alfred Palma fl-1990) u *La Locandiera* (minn Valentin Barbara fl-1990). Fil-fatt, Stephen Lughermo (138-165) u Briffa (*Il-Letteratura Maltija* 1118-1120; *Aspetti* 489-495), jagħtuna lista sħiħa ta' testi letterarji li nqalbu għall-Malti tul dawn l-aħħar snin u li għadha għaddejja b'ritmu ħabrieki fi żminijietna (Briffa, *Il-Letteratura Maltija* 466). Minkejja dan, ftit li xejn saret riċerka fil-fond sal-lum dwar is-sehem li kellhom testi letterarji tradotti għall-Malti fl-iżvilupp tal-letteratura Maltija b'mod ġenerali, minkejja li t-traduzzjoni letterarja, l-aktar dik tal-proża, għall-Malti kellha, u għad għandha, sehem ewlieni fit-tiġdid tal-letteratura Maltija (Brincat 828; Friggieri, *Dizzjunarju* 159-162; Briffa, *Il-Letteratura Maltija* 464, 637-645) u tal-lingwa:[1]

1 Fil-fatt, Il-Kunsill Nazzjonali tal-Ktieb jagħti premjijiet speċjali għal xogħlijiet tradotti għall-Malti f'kategoriji varji fl-okkażjoni tal-attività letterarja nazzjonali 'Il-Premju Nazzjonali tal-Ktieb'.

[i]l-fażi bikrija tal-ġrajja tal-letteratura Maltija, għalhekk, tħaddan ġabra mdaqqsa ta' traduzzjonijiet minn għadd ta' ilsna ... Il-passi li bdiet tagħmel il-kuxjenza letterarja Maltija setgħu jissaħħu u jiħfiefu billi l-mixja bdiet isseħħ fid-dawl ta' kultura kontinentali. Minn dak iż-żmien sal-lum bosta huma l-kittieba Maltin li nxteħtu għall-qlib ta' xogħlijiet barranin minn ilsna differenti. Bħal f'kull letteratura oħra, il-letteratura Maltija stagħniet u nfetħet, kibret u rabbiet l-għeruq fil-fond billi ssieħbet spiritwalment u lingwistikament mal-wirt internazzjonali.

(Friggieri kkwotat fi Briffa, *Is-Sid* ix)

Dwar il-qawwa tat-traduzzjoni fit-tisħiħ tal-letteratura Maltija, Friggieri ("Studju Kritiku" xv) ikompli jikteb:

Il-qlib ta' xogħol minn ilsien għal ieħor mhux biss hu laqgħa pożittiva bejn kittieb oriġinali u traduttur; hu wkoll id-dħul ta' nisġa ta' valuri, temi, forom u l-bqija, f'ambjent letterarju li għandu mnejn ikun differenti ħafna. Fil-ġrajja letterarja ta' bosta artijiet kbar it-traduzzjoni kienet u għadha qasam ewlieni li jindika ... il-ħila tal-letteratura li tirċievi ... Jekk dan hu ta' fejda fil-laqgħat kotrana u kontinwi li jseħħu bejn il-letteraturi l-kbar, dan hu ta' fejda u ta' ħtieġa wisq iżjed fil-każ ta' esperjenzi żgħar u limitati bħalma huma dawk ta' art ċkejkna bħal Malta, fejn il-limitu hu karatteristika ewlenija tad-definizzjoni.

[I]l-ħażna ta' kitbiet maqluba fi lsienna minn ilsna oħrajn ... hi l-aqwa tieqa miftuħa direttament fuq il-medda bla tarf tal-wirt letterarju dinji.

Dan kollu jkomplu jsostnuh tradutturi Maltin varji, jew kummentaturi oħrajn, biex insemmu xi wħud, meta jiddiskutu r-raġuni ewlenija wara biċċa xogħol bħal din, jiġifieri t-traduzzjoni ta' testi letterarji klassiċi barranin għall-Malti, lingwa mitkellma minn anqas minn nofs miljun ruħ, kif jixhdu l-kwotazzjonijiet li ġejjin. Ugo Mifsud Bonnici, fid-daħla tiegħu għat-traduzzjoni ta' Victor Xuereb ta' *L-Odissea* (xogħol oriġinali ta' Omeru), mill-Grieg klassiku (para.4), jgħid li "... issa l-pubbliku Malti kollu, ... huma preżentati b'din it-traduzzjoni li tneħħi velu ieħor li jaħbi opra poetika, ftuħ it-triq tal-letteratura fid-dinja tal-Mediterran u tal-Punent kollu." Tal-istess ħsieb hu Victor Xuereb, fid-daħla

tat-traduzzjoni mħejjija minnu stess ta' *Platun: Ir-Repubblika* (xogħol oriġinali ta' Platun), mill-Grieg klassiku jistqarr (xiii) li "[m]a kien ikolli qatt kuraġġ nidħol għal din il-biċċa xogħol filosofika bil-Malti li kieku ma kinitx il-ħerqa li għandi li nara l-Letteratura Maltija tikber u tistagħna bi traduzzjonijiet dejjem ġodda. Charles Briffa ("Il-Viżjoni Erojka" 23) ukoll, fid-daħla għat-traduzzjoni tiegħu stess ta' *Beowulf* (awtur oriġinali mhux magħruf), mill-Ingliż qadim, jisħaq li "[d]in it-traduzzjoni twieldet minn xewqa biex nara x'nista' nitfa' fil-Malti Modern mill-karatteristiċi tal-poeżija bl-Ingliż Qadim." U daqstant ieħor jemmen Michael Buttigieg li, fid-daħla tiegħu għat-traduzzjoni tiegħu stess ta' *Is-Sid* (xogħol oriġinali ta' Pierre Corneille), mill-Franċiż (xi), jixtieq li "... din il-ħidma ċkejkna tiegħi tkun ta' siwi, anki żgħir, għal-Letteratura Maltija ..."

Fil-fatt, Briffa (*Il-Letteratura Maltija* 446-7) jisħaq li kien hemm tliet influwenzi ewlenin fl-iżvilupp tal-proża Maltija bis-saħħa tat-traduzzjoni letterarja: (a) it-traduzzjoni għall-Malti ta' testi barranin b'influwenza qawwija mil-lingwa oriġinali; (b) ir-riproduzzjoni ta' tħaddim lingwistiku komuni; u (ċ) il-kumpilazzjoni b'mod konxju ta' stil letterarju xieraq għan-narrativa lokali. Isemmi wkoll li t-traduzzjoni letterarja għenet sabiex jiddaħħal fil-proża Maltija stil letterarju ġdid, jiġifieri r-rappreżentazzjoni tat-taħdit dirett, li kien diġà sab postu fil-firxa letterarja barranija.[2] Huwa jikteb:

> [x]ogħol tradott għall-Malti għandu jitqies bħala sistema integrali u attiva fil-letteratura Maltija għax jipparteċipa b'mod operattiv tant li kultant jinħass bħala parti essenzjali tal-qawwiet innovatorji u fl-istess waqt iħaddem ir-riżorsi letterarji tal-Malti. Permezz tat-traduzzjoni, jidħlu karatteristiċi li qatt ma kienu jeżistu qabel fil-letteratura lokali u jinħolqu elementi biex jakkomodaw jew joqorbu lejn l-oriġinal. Jiġifieri, kultant it-traduzzjoni tipprovdi alternattivi.
>
> (Briffa, *Is-Sid* vii)

Dan ma jfissirx li t-traduzzjoni letterarja ma ġġibx magħha diffikultajiet kbar minħabba li t-traduttur ma jridx jgħaddi biss il-kontenut imma saħansitra l-forma tat-test bħall-intonazzjoni u l-istil. Skont Morini jeżistu żewġ diffikultajiet

2 Gao jaqsam l-istess esperjenza, madankollu fejn tidħol il-letteratura Ċiniża (i-ii). Fl-istudju tiegħu dwar it-traduzzjoni ta' testi varji għaċ-Ċiniż mill-awtur Lin Shu, Gao jargumenta li t-traduzzjonijiet ta' Lin Shu ġabu ideat, kunċetti, stili u tekniċi letterarji ġodda mill-Punent fil-letteratura u kultura Ċiniża, li min-naħa tagħhom influwenzaw u taw ħajja u żvilupp ġodda lil-letteratura Ċiniża moderna.

ewlenin (45). L-ewwel nett kemm it-test sors u anke dak mira jintrabtu ma' kuntesti mbiegħda, temporanjament, spazjalment jew testwalment. It-tieni mhux dejjem teżisti prattika testwali komparabbli fil-kultura mira għal dik tat-test sors (eż. ġeneru, tip ta' test letterarju, eċċ.). F'Tabella 1, Charles Briffa (*Il-Bħagawad Gita* ix) u kritiċi oħrajn, jirreferu għal bosta diffikultajiet li ltaqgħu magħhom tradutturi varji Maltin huma u jaqilbu xogħlijiet letterarji klassiċi għal ilsienna. Aħna u nanalizzaw il-kummenti tagħhom ninnutaw li matul il-proċess tat-traduzzjoni, il-kreattività lingwistika u l-varjetà tat-testi oriġinali għandhom it-tendenza li jitnaqqru bil-konsegwenza li t-test sors jaf jispiċċa jġarrab xi tip ta' inġustizzja li tista' tkun minima daqskemm qawwija (Rao 62):

Test tradott	**Lingwa u data oriġinali**	**Kwotazzjoni diretta**
Il-Bħagawad Gita *(Bhagavad Gītā)*	Sanskrit (ċirka 200 QK u 200 WK)	Waħda mill-isfidi għat-traduttur hija kif se jaqleb l-ismijiet ta' kultura mbiegħda ħafna fiż-żmien u l-mentalità mill-kultura tat-tieni lingwa (Briffa, *Il-Bħagawad Gita* ix, *bħala editur*).
Beowulf (*Beowulf*)	Ingliż qadim (ċirka s-seklu 18 u 11)	It-traduzzjoni ta' xogħol qadim, miktub b'lingwa qadima li m'għadhiex tintuża, titlob attenzjoni sħiħa għall-kultura mgħoddija sabiex tinżamm id-dinjità tax-xogħol oriġinali. Il-lingwa u l-kultura taż-żmien u tal-pajjiż iridu jsibu ekwivalenza xierqa fit-tieni lingwa biex issir ġustizzja mat-test fl-ewwel lingwa, għax it-traduzzjoni tirrispetta l-lingwi barranin u l-kultura li jgħixu fiha (jiġifieri, tirrispetta l-identità kulturali tal-lingwi) (Briffa, *Beowulf* vii, *bħala editur*). Wieħed mill-għanijiet ta'din it-traduzzjoni kien li nara x'ritmu se noħloq bl-istrateġiji li nħaddem biex nirrappreżenta d-dinja mbiegħda fiż-żmien tal-Anglosassoni. Din ma kinitx ħaġa faċli għax il-Malti Modern huwa bil-wisq differenti mill-Ingliż Qadim. Ir-regoli alliterattivi tal-poeżija bl-Ingliż Qadim ma stajtx inżommhom fil-Malti kif inhuma fl-oriġinal. Anki l-ekonomija tal-kliem kultant kienet iebsa fil-Malti. Ma' dan l-għan kelli għan ieħor: li nsib stil fil-Malti li joqrob lejn l-oriġinal. L-aktar li stajt nagħmlu dan kien bit-tħaddim tas-Semitiku, ukoll jekk kien jinvolvi l-arkajiżmi. Imma minħabba li kelli għan ieħor (i.e. li nżomm mas-sens tal-poeżija oriġinali), kelli nekonomizza fl-element Semitiku (l-aktar fejn jidħlu l-arkajiżmi) u ninqeda kultant bl-element non-Semitiku ħalli t-traduzzjoni tinftiehem mingħajr wisq tbatija mill-qarrej modern. Nifhem li traduzzjoni ma tistax tirriproduċi r-ritmu, l-istil, u s-sens kompletament f'lingwa oħra, l-aktar meta l-ilsien laqqiegħi jkollu struttura u kultura differenti mill-ilsien nissieli.

Test tradott	Lingwa u data oriġinali	Kwotazzjoni diretta
		Imma għandi fiduċja sħiħa li t-traduzzjoni tista' ssib mezz xieraq kif tikkompensa għal dak li titlef. Kull sentenza bilfors titlef xi ħaġa mill-oriġinal. Dak li jiġi ssagrifikat minn naħa, jitpatta (x'aktarx) b'xi ħaġa oħra minn oħra. Għalhekk it-traduzzjoni trid titqies sħiħa, u mhux biċċa biċċa (Briffa, "Il-Verżjoni Erojka" 25, *bħala traduttur*).
Tliet Drammi Griegi: Sofokli, Ewripidi (Sophoklēs u Euripides. Friggieri ttraduċa t-test Malti mill-Ingliż.)	Grieg klassiku (*Sophoklēs* ċirka 6/497 QK u 5/406 QK; *Euripides* ċirka 480 QK u 406 QK)	Illum il-ġurnata ftit huma dawk li kapaċi jaqraw dawn id-drammi Griegi fl-oriġinal. Hija t-traduzzjoni li trid tressqilna s-sengħa drammatika tal-Griegi. U t-traduzzjoni trid issolvi l-problemi kulturali kkaġunati mill-bogħod taż-żmien u tal-ġeografija: fatturi li nisslu drawwiet differenti minn tagħna. Għalhekk it-traduzzjoni xi drabi tkun approssimattiva, imma l-qawwa tat-traduttur tidher fl-istrateġiji li jsib biex jibni elementi relevanti li funzjonalment jaħdmu fit-tifsir kuntestwali tat-tieni lingwa (Briffa, *Tliet Drammi Griegi* vii, *bħala editur*).
Dao De Jing: Il-Ktieb tat-Triq u tal-Virtù *(Dào Dé Jīng)*	Ċiniż (Is-seklu 6 QK)	Fil-viżjoni tal-Kullana tal-Klassiċi t-traduttur jista' jkun is-salvatur għax jgħaqqad lill-qarrej Malti ma' dinjiet u perjodi differenti minn tiegħu. F'dawn il-każijiet, il-kummentarji kulturali u lingwistiċi li jakkumpanjaw it-traduzzjoni huma meħtieġa. Imma t-traduzzjoni trid tagħti doża tat-test oriġinali b'mezzi li jinftiehmu mill-udjenza li se taqra t-test tradott (Briffa, *Dao De Jing* vii, *bħala editur*).
Is-Sid *(Le Cid)*	Franċiż (ċirka 1636)	Diffikultà oħra sew għat-traduttur kemm għall-qarrej hija l-interpretazzjoni tal-istil drammatiku u tas-sitwazzjonijiet drammatiċi tat-teatru Franċiż ta' fuq 300 sena ilu. It-teatru Malti beda daqshekk snin wara dak ta' Corneille, magħdud bħala l-missier tat-teatru Franċiż, li aħna l-Maltin ma nistgħux ma nħossux il-qabża kbira sew stilistika kemm psikoloġika fit-teatru Franċiż ta' Corneille (Aquilina xiii, *bħala kritiku letterarju*).

Tabella 1: Referenzi għad-diffikultajiet temporali, spazjali jew testwali li ltaqgħu magħhom tradutturi Maltin ta' testi letterarji klassiċi

It-tisħiħ tar-riċerka lokali fid-dawl tat-traduzzjoni letterarja krosskulturali f'kuntest bilingwi

Sa mit-twaqqif tad-Dipartiment tat-Traduzzjoni, tat-Terminoloġija u tal-Interpretar fil-Fakultà tal-Arti fl-Università ta' Malta fl-2003, saru bosta studji li matulhom riċerkaturi varji stħarrġu l-iżvilupp tat-traduzzjoni letterarja għall-

Malti. Madankollu x'aktarx, l-iktar xogħol interessanti sar minn Lughermo li ppreżentalna analiżi profonda tal-iżvilupp tat-traduzzjoni narrattiva għall-Malti. Matul l-istudju tiegħu, hu jidentifika żewġ perjodi ewlenin fl-iżvilupp tat-traduzzjoni letterarja għall-Malti, jiġifieri dak ta' qabel it-Tieni Gwerra Dinjija (1831-1939) u dak ta' wara (1940-2003), li jinvolvi kemm addattamenti u anke traduzzjonijiet tat-testi oriġinali (Briffa, *Il-Letteratura Maltija* 637). Fit-teżi tiegħu ppreżentata lid-Dipartiment tal-Malti fil-Fakultà tal-Arti tal-Università ta' Malta Lughermo x'aktarx iġegħelna naħsbu li l-qabża bejn iż-żewġ fażijiet jidher li hi marbuta intrinsikament mal-mod kif it-traduttur lokali ħares lejn it-traduzzjoni traskulturali matul il-medda taż-żmien. Briffa (*Il-Letteratura Maltija* 464) jikteb:

> [f]is-seklu XIX u fl-ewwel nofs tas-seklu XX it-traduzzjonijiet … kienu jservu bħala sostituti tat-test oriġinali biex dawk li kienu jafu biss bil-Malti kien ikollhom aċċess għal xogħlijiet barranin. Fl-istess ħin ... kienu jkabbru l-librerija Maltija. Bosta drabi, ix-xogħlijiet barranin maqluba għall-Malti kienu jiġu mifhuma f'termini tat-tradizzjoni u s-soċjetà Maltija.

Qabel it-Tieni Gwerra Dinjija, it-traduttur Malti kien aktar moħħu li jaddatta t-traduzzjoni tat-test sors għat-test mira. L-għan kien li x-xogħol oriġinali jkun aċċessibbli għall-qarrej Malti skont il-ħtiġijiet u l-limitazzjonijiet tal-istess qarrej. Għalhekk, it-traduttur lokali wettaq diversi addattamenti kulturali tat-test sors għat-test mira.[3] Ngħidu aħna, Karmenu Vassallo, traduttur u awtur ta' *Ġrajja ta' Żewġt Ibliet*, waqt li qed jiddiskuti t-traduzzjoni tiegħu stess, jagħmilha ċara daqs il-kristall li d-diffikultajiet li ltaqa' magħhom hu u jittraduċi r-rumanz kienu minħabba differenzi kulturali bejn il-kultura sors u dik mira (xi-xii), minħabba li:

> kull xogħol oriġinali aktarx ikun jinvolvi numru ta' fatturi li jkollhom x'jaqsmu mas-soċjetà u l-ambjent fejn ikun trawwem l-awtur jew mal-ambjent li fih ikun ambjentat ir-rumanz.

3 Matul is-seklu 19 u l-ewwel snin tas-seklu 20 bosta rumanziera storiċi Maltin (eż. Ġużé Muscat Azzopardi, Ġużé Aquilina, Ġużé Galea) kienu qed jipproduċu rumanzi storiċi oriġinali bil-Malti li fihom kienu qed jisħqu l-identità u l-kultura lokali (Friggieri, "A National Identity" 293-302), fl-istess ħin ma' traduzzjoni għall-Malti ta' rumanzi storiċi barranin, l-aktar mit-Taljan (Lughermo 5). Jista' jkun li dan jiġġustifika għala bosta tradutturi Maltin kellhom it-tendenza li jippreferu jaddattaw it-test sors milli li jittraduċuh skont iċ-ċirkustanzi lokali. Dan, madankollu, jeħtieġ aktar riċerka u analiżi.

Wara t-Tieni Gwerra Dinjija, it-traduttur lokali hu aktar moħħu li jippreżenta verżjoni mill-aktar fidila lejn it-test sors.[4] Dan minħabba li l-qarrej Malti tal-lum għandu aċċess usa' għall-kultural orġinali, mhux biss bis-saħħa tal-avvanzi fl-edukazzjoni u l-għarfien, imma wkoll minħabba l-iżviluppi l-ġodda fil-mezzi ta' komunikazzjoni (l-aktar l-internet). M'hemmx dubju li dan għen sabiex id-differenzi kulturali barranin ikunu 'newtralizzati' jew 'domestikati' biex b'hekk it-test sors u l-kultura sors ikunu aktar aċċessibbli għall-qarrej lokali.

Ħafna drabi, it-traduzzjoni letterarja (u dik ġenerali) isseħħ sabiex it-test sors, miktub f'lingwa barranija u inaċċessibbli, ikun disponibbli għall-qarrej mira bil-lingwa tiegħu (u l-kultura tiegħu). Madankollu, kif rajna, dan kien japplika lokalment matul is-seklu 19 u l-bidu tas-seklu 20, fejn bosta ma kinux jafu bl-Ingliż. Hu u jirreferi għar-rapport ta' Keenan għas-snin 1842-1871 u għal ċensimenti varji (1891, 1901, 1911, 1921, 1931), Brincat wera li l-għadd ta' Maltin li kienu jafu bl-Ingliż f'dawk iż-żminijiet kien ta' bejn 4.5% fl-1842 għal 8.2% fl-1891 u 22.6% fl-1931 (175). L-għarfien tal-Ingliż mill-Maltin żdied drastikament minħabba fatturi varji (inkluż storiċi, edukattivi, ta' globalizzazzjoni, kummerċjali). Dan nibbet sitwazzjoni lingwistika li matulha aħna l-Maltin bdejna nistrieħu fuq sistema informali ta' qari u kitba fiż-żewġ ilsna, aktar minn purament fuq it-tradizzjoni tat-traduzzjoni (Thake Vassallo 52-3) u li wassal sabiex jinħoloq ambjent bilingwi fejn it-traduzzjoni ma baqgħetx meqjusa meħtieġa. Madanakollu, minkejja li l-Maltin huma uffiċjalment bilingwi (Malti u Ingliż) – li skont l-aħħar ċensiment li sar, jiġifieri dak tal-2011 (Malta, National Statistics Office 148), filwaqt li l-Malti hu mitkellem minn 96.80% (i.e. 365,866) tal-popolazzjoni Maltija, minn 'ftit' sa 'tajjeb', l-Ingliż hu mitkellem minn 91.53% (i.e. 345,954) tal-popolazzjoni Maltija, minn 'ftit' sa 'tajjeb' – l-ammont ta' rumanzi tradotti għall-Malti mill-Ingliż sa mill-1941, kien sinifikanti (i.e. madwar 75), ħlief bejn l-1991 u l-2003 (Lughermo 163) (ara Grafika 1).

4 Madwar nofs is-seklu għoxrin, dehru bosta rumanziera soċjali (eż. Ġużé Ellul Mercer, Ġużé Orlando, Ġużé Chetcuti). Dawn kienu aktar moħħhom li jidentifikaw u jippreżentaw il-problemi soċjali reali li kienu qed ixekklu s-soċjetà Maltija (Friggieri, "A National Identity" 302-4; Briffa, *Il-Letteratura Maltija* 573-6). Dan il-fatt jista' jiġġustifika għala bosta tradutturi Maltin matul dan il-perjodu letterarju aktar kienu jippreferu jittraduċu t-test sors milli jaddattawh bil-għan li jippreżenta l-fatturi kulturali reali minsuġa fit-test sors. Dan, madankollu, ukoll jeħtieġ aktar riċerka u analiżi.

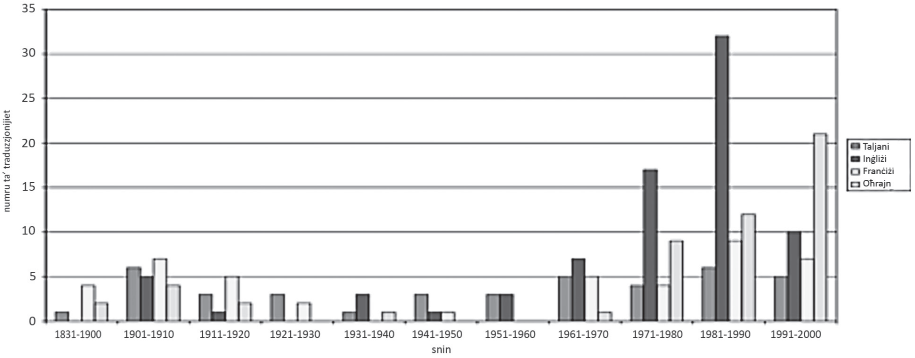

Tabella 1: Traduzzjoni ta' narrattiva għall-Malti skont il-lingwa-sors u l-perjodu
(riprodotta bil-permess tal-awtur oriġinali)

Dan jixhed li t-traduzzjoni letterarja tista' sseħħ ukoll f'kuntest bilingwi fejn kemm il-lingwa sors u dik mira huma aċċessibbli mill-qarrej mira. F'dan il-każ, it-traduzzjoni letterarja għall-Malti m'għandhiex l-iskop li twassal test barrani bil-Malti, minħabba li t-test barrani jista' faċilment ikun aċċessibbli minn bosta qarrejja bilingwi Maltin, imma biex turi, x'aktarx, li l-lingwa Maltija għandha l-ħila li twassal dak li nkiteb bl-Ingliż, lingwa li ħafna drabi titqies bħala lingwa prestiġjuża.[5]

Konklużjoni

It-traduzzjoni f'Malta għandha għeruqha li jmorru lura għal bosta sekli kif jixhdu ż-żewġ ċippi misjuba f'Tas-Silġ f'Marsaxlokk fis-seklu 17. Minkejja dan, kellhom jgħaddu bosta snin sakemm il-prattika tat-traduzzjoni letterarja għall-Malti titnieda bis-serjetà u tibda tiffjorixxi f'pajjiżna b'qawwa liema bħalha. Illum

5 Vladimír Macura jitkellem dwar il-funzjoni tat-traduzzjoni letterarja bil-lingwa Ċeka mill-Ġermaniż fil-bidu tas-seklu 19. Matul dan iż-żmien, bosta testi letterarji u mhux, kienu qed jiġu tradotti għaċ-Ċek mhux għax il-qarrej mira ma kienx kapaċi jaqra x-xogħlijiet oriġinali bil-Ġermaniż, imma sabiex tintuża t-traduzzjoni bħala mezz li juri l-ħila tal-lingwa Ċeka u biex tkun stabbilita letteratura ġdida. F'dan il-każ, l-għan tat-traduzzjoni letterarja mhuwiex it-trasferiment imma l-kisba tal-poter, dak li Lefevere u Bassnett ("Proust's Grandmother" 8) jirreferu għalih bħala "seizure of power".

nagħrfu, u naqblu li, it-traduzzjoni letterarja kellha sehem ewlieni fil-mixja tal-letteratura Maltija għax mhux biss għenet fl-espansjoni tal-letteratura lokali imma għenet biex b'xi mod tipprovdi linji gwida, b'mod konxju jew anqas konxju, b'risq l-iżvilupp tal-letteratura oriġinali bil-vernakular li matul is-seklu 19 kienet għadha fl-istadju infantili tagħha.

Il-letteratura għandha l-għeruq u l-punt tat-tluq tagħha fil-kultura u minħabba li t-traduzzjoni tistrieħ fuq il-komunikazzjoni bejn kultura u oħra, hi fenomenu kulturali li mhux biss isaħħaħ il-lingwa u l-kultura li fihom qed jiġi tradott it-test letterarju permezz ta' influss ta' ideat ġodda filwaqt li jagħti l-ħajja mill-ġdid lit-test ewlieni billi jlaqqgħu ma' udjenzi ġodda, imma saħansitra jsawwar kultura b'oħra. U minħabba li l-letteratura tissawwar f'kultura u t-traduzzjoni tintrabat intrinsikament mal-lingwa, u ġaladarba l-lingwa tintrabat mal-kultura, mela t-twaħħid bejn il-lingwa, il-kultura, il-letteratura u t-traduzzjoni huwa minn awl id-dinja.

Li kieku ma kienx għat-traduzzjoni u għall-ħilet it-traduttur għaqli li jagħraf jagħti leħen lis-silenzju, kieku l-bniedem mhux għajr ħlejqa tgħum fis-skiet. Hija t-traduzzjoni, fuq kollox dik letterarja, li bil-kumplessità tagħha, iġġedded ħilet il-kittieb oriġinali li jinterpreta r-realtà ta' madwaru. Hija l-istess traduzzjoni letterarja, li tlaqqa' flimkien f'kaldarun imlewwen bil-kreattività, żewġ realtajiet lingwistiċi u kulturali, jekk mhux aktar, bil-għan li mhux biss tisħaq id-diversità lingwistikokulturali, imma tistieden lill-qarrej jinnamra ma' testi ġodda li jberrħu l-bibien tad-duwalità mwaħħda bil-għan li l-qadim jitħallat mal-ġdid, il-kontinwità tissensel mat-tibdil, l-omoġenità tintiseġ mad-diversità, ix-xebh jissawwar mad-differenza, u l-oriġinalità tiżżewweġ mat-tennija, biex b'hekk mhux biss jagħraf is-siwi ta' ħaddieħor, imma fuq kollox tiegħu nnifsu bħala ħlejqa li għandha sehem ewlieni minn dan il-wirt lingwistiku u kulturali dinji.

Ladarba nifhmu dan, is-sehem tat-traduttur jinbidel u jmur lil hinn minn sempliċiment "kopjatur" jew "pappagall għaref." Minflok, isir medjatur, negozjatur, xi ħadd li jrid ikollu l-ħila li jixhed responsabbiltà mhux biss lejn ix-xogħol oriġinali tal-awtur primarju, frott qagħda lingwistika u kulturali speċifika, imma saħansitra lejn l-udjenza l-ġdida ta' qarrejja, anke huma magħġuna fi sfond kulturali u lingwistiku partikolari. U jekk it-traduzzjoni hi xempju ta' kumplessità, daqstant ieħor hu t-traduttur letterarju, moħmi bejn ħaltejn: daqskemm hu qarrej, hu wkoll kittieb kreattiv; daqskemm hu interpretu (jew

riinterpretu), hu wkoll awtur jekk mhux ukoll koawtur; daqskemm hu medjatur kulturali, hu wkoll promotur tad-differenzi. Li hu żgur hu li t-traduttur letterarju għandu sehem ewlieni fit-tiġdid tat-test oriġinali u għaldaqstant għandu jislet is-soluzzjonijiet aħħarija li jiġġustifikaw id-deċiżjonijiet meħuda billi jirnexxilu jippenetra l-espressjoni lingwistika u kulturali tal-kittieb ewlieni kif imfisser fl-istil tat-test oriġinali ħalli jġeddu filwaqt li jnaqqas, għalkemm qatt ixejjen, kull telfien kulturali li jaf ikun hemm u jiċċelebra l-kisbiet li jistgħu jitwieldu. Mhux ta' b'xejn mela li t-traduttur letterarju Malti għandu funzjoni bil-wisq viżibbli u mill-aktar attiva fil-proċess ħabrieki tat-traduzzjoni letterarja għall-Malti.

Biblijografija

Aquilina, Ġużè. Dwar dan id-Dramm. *Is-Sid*. Pierre Corneille. Trad. Michael Buttigieg. Malta: PIN, 2010. xi-xiii. Stampat.

Armstrong, Nigel. *Translation, Linguistics, Culture: A French-English Handbook*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd., 2005. Stampat.

Azzopardi, Ludvic. "Biblijografija Magħżula ta' Traduzzjonijiet (1752-1994)." Teżi tal-B.A. (Unuri). L-U ta' Malta, 1997. Stampata.

Baker, Mona. *Routledge Encyclopaedia of Translation Studies*. London: Routledge, 2001. Stampat.

Bassnett, Susan. *Translation Studies*. It-3et ed. London: Routledge, 2002. Stampat.

Boase-Beier, Jean. "Mind Style Translated." *Style* 37.3 (2003): 253-265. Stampat.

Braga Riera, Jorge. "*New Trends in Translation and Cultural Identity* by Micaela Munoz-Calvo, Carmen Buesa-Gómez and M. Ángeles Ruiz-Moneva." *Atlantis* 32.1 (2010): 179-184. Stampat.

Briffa Charles. "Daħla tal-Editur Letterarju." *Beowulf. Aw*tur mhux magħruf. Trad. Charles Briffa. Malta: PIN, 2010. vii-viii. Stampat.

---. "Daħla tal-Editur Letterarju." *Tliet Drammi Griegi*. Sophoklēs, u Euripides. Trad. Oliver Friggieri. Malta: PIN, 2008. ix-x. Stampat.

---. "Il-Bilingwiżmu." *Lingwa u Lingwistika*. Ed. Karl Borg. Malta: Klabb Kotba Maltin, 1998. 292-320. Stampat.

---. *Aspetti tat-Traduzzjoni Maltija*. Malta: Horizon, 2015.

---. Daħla tal-Editur Letterarju. *Dao De Jing: Il-Ktieb tat-Triq u tal-Virtù*. Laozi. Trad. Clifford Borg-Marks. Malta: PIN, 2010. vii-viii. Stampat.

---. Daħla tal-Editur Letterarju. *Il-Bħagawad Gita*. Vyasa. Trad. Michael Zammit. Malta: PIN, 2008. ix-x. Stampat.

---. Daħla tal-Editur Letterarju. *Is-Sid*. Pierre Corneille. Trad. Michael Buttigieg. Malta: PIN, 2010. vii-viii. Stampat.

---. *Il-Letteratura Maltija: L-Istorja tan-Narrattiva*. Malta: Malta University Publishers, 2008. Stampat.

---. Il-Viżjoni Erojka fl-Ingliż Qadim. *Beowulf*. Awtur mhux magħruf. Trad. Charles Briffa. Malta: PIN, 2010. 2-46. Stampat.

Brincat, Joseph M. *Il-Malti: Elf Sena ta' Storja*. Malta: PIN, 2000. Stampat.

Buden, Boris, Nowotny Stefan, Simon Sherry, Bery Aashok, u Cronin Michael. "Cultural Translation: An Introduction to the Problem, and Responses." *Translation Studies* 2.2 (2009): 196-219. Stampat.

Buttigieg, Michael. Kelmtejn lilek, Qarrej. *Is-Sid*. Pierre Corneille. Trad. Michael Buttigieg. Malta: PIN, 2010. xi-xiii. Stampat.

Cassar, Mario. "L-Istorja tal-Ilsien Malti." *L-Akkademja tal-Malti*. Sit elettroniku. 24 Diċembru 2010.

Cassola, Arnold. "Il-Letteratura u l-Poplu." *L-Identità Maltija Lejlet Seklu Ġdid*. Ed. Michael J. Schiavone. Malta: PIN, 1994. 29-50. Stampat.

Conolly, David. "Translating Prismatic Poetry: Odysseus Elytis and The Oxopetra Elegies." *Word, Text, Translation*. Ed. Gunilla Anderman u Margaret Rogers. Clevedon: Multilingual Matters Ltd., 1999. 142-156. Stampat.

Culler, Jonathan. *Saussure*. Glasgow: Fontana/Collins, 1976. Stampat.

Dutta, Hemanga. "Literary Translation and its Limitations in the Wider Spectrum of Cross Cultural Communication." *An International Journal of Indigenous Scholarship* 5.1 (2009): 58-71. Stampat.

Eco, Umberto. *Mouse or Rat? Translation as Negotiation*. London: Weidenfeld and Nicolson. 2004. Stampat.

Even-Zohar, Itamar. "The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem." *The Translation Studies Reader*. Ed. Lawrence Venuti. London: Routledge, 1978/1990. 192-197. Stampat.

Friggieri, Oliver. "Main Trends in the History of Maltese Literature." *About Malta*. Sit elettroniku. 30 Diċembru. 2015.

---. "A National Identity in Maltese Literature." *The British Colonial Experience 1800-1964: The Impact on Maltese Society*. Ed. Victor Mallia-Milanes. Malta: Mireva Academic Publications Enterprise, 1988. 287-312. Stampat.

---. "Il-Letteratura Maltija bħala Xhieda ta' Nazzjonalità." *L-Identità Kulturali ta' Malta*. Ed. Tony Cortis. Malta: Id-Dipartiment tal-Informazzjoni, 1989. 183-206. Stampat.

---. "In Search of a National Identity: a Survey of Maltese Literature." *Durham University Journal* December (1985): 121-136.

---. *Dizzjunarju ta' Termini Letterarji: Teorija, Metrika, Stilistika b'Eżempji mil-Letteratura Maltija*. It-3et ed. Malta: PEG, 2000. Stampat.

---. Studju Kritiku. *Is-Sid*. Pierre Corneille. Trad. Michael Buttigieg. Malta: PIN, 2010. xv-xvi. Stampat.

Gao, Wanlong. "Recasting Lin Shu: A Cultural Approach to Literary Translation." Teżi tal-PhD. Griffith University, 2003. Stampat.

Ginter, Anna. "Cultural Issues in Translation." *Studies About Languages* 3 (2002): 27-31. Stampat.

Hatim, Basil, u Mason Ian. *The Translator as Communicator*. London: Routledge, 1997. Stampat.

He, Jing. "The Validity of Sapir-Whorf Hypothesis – Rethinking the Relationship among Language, Thought and Culture." *US-China Foreign Language* 9.9 (2011): 560-568. Stampat.

Hongwei, Chen. "Cultural Differences and Translation." *Meta: Journal des Traducteurs/Meta: Translators' Journal* 44.1 (1999): 121-132. Stampat.

Kay, Paul, u Kempton Willett. "What is the Sapir-Whorf Hypothesis?" *American Anthropologist* 86 (1984): 65-79. Stampat.

Khan, Farhadiba, u Mahameed Mohammed. "Study in Cultural Semantics of Translation." *Babel* 55.2 (2009): 181-188. Stampat.

Koskinen, Kaisa. (2004) "Shared Culture? Reflections on Recent Trends in Translation Studies." *Target* 16.1 (2004): 143-156. Stampat.

Laiho, Leena. "A Literary Work – Translation and Original: A Conceptual Analysis Within the Philosophy of Art and Translation Studies." *Target* 19.2 (2007): 297-312. Stampat.

Landers, Clifford E. *Literary Translation: A Practical Guide*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd., 2001. Stampat.

Lefevere, André, u Bassnett Susan. "Introduction: Proust's Grandmother and the Thousand and One Nights. The *Cultural Turn* in Translation Studies." *Translation, History and Culture*. Ed. Susan Bassnett u André Lefevere. London: Cassell, 1995. 1-13. Stampat.

---. "Introduction: Where are we in Translation Studies." *Constructing Cultures: Essays on Literary Translation*. Ed. Susan Bassnett u André Lefevere. Clevedon: Multilingual Matters Ltd., 1998. 1-11. Stampat.

Liang, Hai-Ying. "The Sapir-Whorf Hypothesis and Foreign Language Teaching and Learning." *US-China Foreign Language* 9.9 (2011): 569-574. Stampat.

Liu, Lisheng. "Cultural Turn of Translation Studies and its Future Development." *Journal of Language Teaching and Rersearch* 1.1 (2010): 94-96.

Liu, Yang. "Cultural Loss in the English Translation of Chinese Poetry." *Babel* 56.1 (2010): 168-185. Stampat.

Lotman, Yu M., Uspensky Boris Andreyevich, u Mihaychuk George. "On the Semiotic Mechanism of Culture." *New Literary History* 9.2, *Soviet Semiotics and Criticism: An Anthology (Winter)* (1978): 211-232. Stampat.

Lou, Wei. "Cultural Constraints on Literary Translation." *Asian Social Science* 5.10 (2009): 154-156. Stampat.

Lughermo, Stephen. "L-Iżvilupp tat-Traduzzjoni fin-Narrattiva Maltija: mill-Addattament għall-Fedeltà." Teżi tal-B.A. (Unuri). L-U ta' Malta, 2004. Stampata.

Macura, Vladimír. "Culture as translation." *Translation, History and Culture*. Ed. Susan Bassnett u André Lefevere. London: Cassell, 1995. 64-70. Stampat.

Malta, National Statistics Office. "Census of Population and Housing 2011: Final Report." *National Statistics Office*. Sit elettroniku. 02 Ġunju 2014.

Mifsud Bonnici, Ugo. Preżentazzjoni mill-Ministru tal-Edukazzjoni. *L-Odissea*. Omeru. Trad. Victor Xuereb. Malta: Ministeru tal-Edukazzjoni, 1989. Bla paġna. Stampat.

Mifsud, Manwel. "Il-Malti: l-Ilsien Nazzjonali Tagħna." *Qawsalla – Antoloġija tal-Letteratura Maltija*. It-2ni ed. Ed. Arnold Cassola, Godwin Degabriele, Manwel Mifsud, Paul Pace, u Arthur Sammut. Malta: L-Università ta' Malta, 1993. 262-269. Stampat.

Morini, Massimiliano. "Outlining a New Linguistic Theory of Translation." *Target* 20.1 (2008): 29-51. Stampat.

Rao, Rama V. V. B. "Literary Translation: Choices and Predilections." *ICFAI Journal of Earth Sciences* 3.3 (2009): 60-67. Stampat.

Rodríguez-García, Josè María. "Literary into Cultural Translation." *Diacritics* 34.3/4 (2004): 3-30. Stampat.

Sciriha, Lydia, u Vassallo Mario. *Living Languages in Malta*. Malta: It Printing, 2006. Stampat.

Snell-Hornby, Mary. *Translation Studies: An Integrated Approach*. It-2ni ed. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 1995. Stampat.

Sun, Yifeng. "(Multi)-Cultural Context: Interpretation and Translation Adrift." *Babel* 53.3 (2007): 241-259. Stampat.

---. "Cultural Translation in the Context of Globalization." *Ariel* 40.2 (2009): 89-110. Stampat.

---. "Displacement and Intervention: Re-creating Literary Texts through Cross-Cultural Translation." *Neohelicon* 34.2 (2007): 101-114. Stampat.

Tan, Zaixi u Shao, Lu. "Translation and the Relativity of Cultural Identities." *Neohelicon* 34.1 (2007): 197-216. Stampat.

Teodorescu, Adriana. "Translation and Cultural Diversity." *Petroleum – Gas University of Ploiesti Bulletin, Philology Series* 62.1 (2010): 175-8. Stampat.

Thake Vassallo, Clare. "The Role of Translation in Malta's Expanding Linguistic and Cultural Landscape." *Culture, Language and Literature Across Border Regions: Proceedings of the International Conference, Košice, 28-29 Apr*. Ed. Pavol Štekaver, Slávka Tomaščiková, u Władysław Witaliśz. Poland: Krosno, 2009. 47-55. Stampat.

Torop, Peeter. "Translation as Translating as Culture." *Sign Systems Studies* 30.2 (2002): 593-605. Stampat.

Vassallo, Karmenu. Ġrajja ta' Żewġt Ibliet. Valletta: Giov. Muscat, 1950. Stampat.

Vermeer, Hans J. "Skopos and Commission in Translational Action." *The Translation Studies Reader*. Ed. Lawrence Venuti. London: Routledge, 1989. 221-232. Stampat.

Xie, Tianzhen. "The Cultural Turn in Translation Studies and its Implications for Contemporary Translation Studies." *Frontiers of Literary Studies in China* 3.1 (2009): 119-132. Stampat.

Xuereb Victor. Daħla għar-*Repubblika* ta' Platun. *Ir-Repubblika*. Trad. Victor Xuereb. Malta: PIN, 2008. xi-xiii. Stampat.

Zhonngang, Sang. "A Relevance Theory Perspective on Translating the Implicit Information in Literary Texts." *Journal of Translation* 2.2 (2006): 43-60. Stampat.